

Barbara KUNZMANN-MÜLLER
Humboldt-Universität, Berlin

GLAGOL DAVATI/DATI – LEKSIČKA ILI GRAMATIČKA JEZIČNA JEDINICA?

Prilog se bavi uvjetima uporabe hrvatskoga glagola *davati/dati*, pri čemu se najviše pozornosti pridaje onim domenama uporabe za koje je karakteristična redukcija specifične glagolske semantike sve do promjene tipa značenja. Prilog opširno razmatra načine uporabe infinitivnih glagolskih dopuna. Ističu se konstrukcije s direktivnom, permisivnom i pasivnom interpretacijom, a pritom se također raspravlja o njihovoj gramatičko-teorijskoj relevantnosti. Što se tiče tipa rječničke jedinice *davati/dati*, utvrđuje se da se ona ubraja u složene jedinice koje, u skladu s uvjetima uporabe, mogu biti leksičke kao i gramatičke. S obzirom na njihovu mnogostruku idiosinkratsku određenost, predstavljaju zanimljive predmete istraživanja, i to ne samo za lingvistiku materinskoga jezika, nego i za discipline kao što je tipologija i sl.

Razmišljajući koja bi tematika mogla biti prikladna da predstavlja doličan prilog za zbornik posvećen Božidaru Finki skoro automatski nam se nametnula leksička problematika. Što je razlog tome, mislimo, niti ne treba posebno objasniti. Dobro je poznata činjenica da je slavljениk dobar dio svog naučnog rada posvetio upravo domeni leksikologije i leksikografije. Kao primjere bismo ovdje spomenuli samo rječnička djela kao *Nimško-gradišćansko-hrvatsko-hrvatski rječnik* ili *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.

Polazeći od toga, rekli bismo, općeg tematskog okvira, i mi ćemo se u ovom prilogu pozabaviti pitanjima leksičkog fonda hrvatskog jezika. Pokušat ćemo, međutim, da izađemo iz užeg područja tradicionalne leksičke semantike i da proširimo problematiku i na susjedna područja. To ujedno znači da će nam težište biti malo drugačije nego je to uobičajeno u leksikologiji odnosno leksikografiji klasičnog tipa. Shodno tome, glavna preokupacija bit će nam ta da pokažemo i da objasnimo na primjerima specifičnost hrvatskog glagola *davati/dati*, za koji će se vidjeti da ima prilično kompleksnu strukturu i koji se, između ostalog i zato, mora klasificirati na svojevrsan način. Apstraktnije rečeno, pokušat ćemo pokazati na konkretnim primjerima da se leksikon i gramatika jednog jezika nalaze u uzajamnom odnosu.

Na osnovi rječničkih podataka mogli bismo pokazati u detalju da se kod tog glagola radi o jezičnoj jedinici koja se odlikuje bogato razvijenom značenjskom varijacijom. Za primjer navodim ovo:

- (1) *zašto si mu dala knjigu?*
dali smo mu tri marke
jabuka je dala dobru berbu
majstor/solist je dao dva koncerta.

Na ovom mjestu i ovom prilikom ne možemo opširnije diskutirati tu nesumnjivo važnu stranu razmatranog leksičkog elementa. Za naša daljnja razmatranja polazimo, između ostalog, od jezične sugestije da je upotrebnost potencijal tog glagola u suvremenom hrvatskom jeziku znatno opsežniji. Da bismo se u to uvjerali, pogledajmo primjere kao

- (2) *dati analizu, dati komentar, dati kritiku, dati doprinos, dati rezultat* i dr.

ili

- (3) *daj, ispričaj na brzinu što se zapravo dogodilo*
dajte, ne ljutite se!
daj, ponovi što sam rekla!

Podaci te vrste upućuju nas na načelno novu upotrebnu sferu koja je, kao što će se vidjeti, sastavna i važna komponenta tog glagola. Naveli smo za to dva tipa primjera: prvo, *davati/dati* kao spojni element između subjekta i nominalne skupine u akuzativu i, drugo, imperativne forme *daj/dajte* koje pokazuju razvitak u smjeru modalne čestice. Time smo ilustrirali slučajeve koje smatramo reprezentativnima za to da postoje jezični elementi kao hrvatski glagol *davati/dati* koji mogu pokazati slabiju ili jaču tendenciju da prestaju biti isključivo leksičke jedinice i da prelaze u gramatičke jedinice.

Donekle sličan, ali i poseban problem predstavljaju funkcijsko-semantičke varijante kojima ćemo se pozabaviti malo detaljnije. Kao formalni element sjedinjuje ih dopuna u obliku infinitiva. Polazimo od primjera kao što su ovi:

- (4) *Marija ne pere veš sama, nego ga daje prati*
dali su zidati kuću na Korčuli

Za primjere navedene pod (4) vrijedi da imaju načelno istu formalnu strukturu u tom smislu da uz *davati/dati* pokazuju, prvo, infinitivnu dopunu te, drugo, nominalnu skupinu u akuzativu. Postavit će se tu, između ostalog, pitanje kakvi su sintaktički odnosi među pojedinim konstituentama.

Prije nego što pokušamo točnije odrediti sintaksu i semantiku navedenih primjera morat ćemo najprije u nekoliko riječi objasniti teoretsko načelo kojim ćemo se služiti pri tome. Iz suvremene lingvističke literature poznat je koncept *cilja radnje* koji se primarno primijenio u odnosu na modalne glagole, a koji smatramo prikladnim i u naše svrhe jer omogućava dosta adekvatno objašnjavanje konstrukcija koje ćemo u daljnjem razmatrati. Polazimo prema tome od sljedećih komponenata: *obligacija* s njezinim *izvorom* i *ciljem*. *Aktant* koji zastupa izvor, ostvaren je subjektom, a aktant koji reprezentira cilj, zastupljen je objektom.

Kad primjenjujemo taj princip na prvu rečenicu iz (4), dolazimo do sljedećih rezultata. Posve je jasno da je cilj radnje *prati*, a prvi aktant, tj. izvor, ostvaren kao nominalni subjekt *Marija*. Manje je prozirna, međutim, situacija kad je riječ o trećoj komponenti, *veš*. Sintaktički status bismo odredili kao objekt, ali moramo se nadalje pitati da li je objekt uz *dati* ili uz *prati*. Mislimo da ima dobro razloženih argumenata za to da je u od nosu na *veš* glagol *prati* regent, a ne *davati/dati*.

Zanima nas nadalje semantička interpretacija razmatranih konstrukcija. Pogledajmo opet prvi primjer *Marija daje veš prati*. Izražava se da netko (izvor) ne vrši pranje (cilj radnje) sam, nego ga *naređuje* izvršiti (obligacija). U literaturi ta semantička varijanta dobila je termin direktivnost, tj. značenje naređivanja, naloženja i sl.

To značenje obilno potvrđuju i rječnici, na primjer *Matičin rječnik* rečenicama kao što su

- (5) *UNjemačkoj je dao streljati jednog urednika*
Košut je dao štampati mađarske banknote

Zastupljen je taj tip i u *Hrvatskom rječniku* Broza-Ivekovića:

- (6) *dao sam pokriti kuću*
vina su sebi iz dvora dali doneti

Konačno nailazimo na primjere iste strukture i u rječnicima sa posebnom specifikom, na primjer u *Kajkavskom rječniku*:

- (7) *Ov je zrok zakaj sem njih k meni dal zvati*
Petruševku ... (su) vu lisicah vuklenenu dali na dvor dopelati

Nadovezuju se tu rečenice iz više rječnika koje se u samo jednom i na prvi pogled ne značajnom detalju razlikuju od prijašnjih, usp. opet iz *Kajkavskog rječnika*:

- (8) *Ah, vidim da ti to ne da sram povedati*
Gda bi ... hotel bil v cirkev pojti, Ambrevuš ... ne da niemu nuter vlesti

Kao što vidimo, radi se o formalnoj razlici, naime o tome da konstrukcije uz direktni objekt sadrže i objekt u dativu. Struktura je, kao što se vidi, složenija, pa zato zahtjeva da je u detalju razjasnimo, posebno što se tiče hijerarhijskih odnosa između rečeničkih konstituenata. Očito je da kao regent dolaze u obzir *povedati* odnosno *vlesti* s jedne, a *davati/dati* s druge strane. Mogli bismo argumentirati u korist stajališta da je, različito od (4), (5), (6) i (7), u (8) glagol *davati/dati* regent i kao takav ostvaruje svoju argumentnu strukturu. Drugim riječima, *davati/dati* ostvaruje sa subjektom i dva objekta ukupno tri argumenta što je, kao što se zna, predviđeno u njegovoj strukturi i prema tomu jedna od njegovih opcija.

U okviru gore prihvaćenih pojmova moramo se pitati nadalje što je tim argumentima označeno. Kao i u prijašnjim primjerima utvrđujemo subjekt kao izvori glagol uz *davati/dati* kao cilj radnje. O tome nećemo tu iscrpnije govoriti. Od većeg je interesa što se ostvaruje posrednim objektom. U obzir dolazi prije svega cilj obligacije. Ako je to točno, onda bi to značilo da su zamjenice *ti* i *niemu* kao zastupnici indirektnog objekta aktanti koji reprezentiraju cilj obligacije. Drugim riječima, konstatiramo da je u tim rečenicama, za razliku od rečenica iz (5), (6) i (7), uz izvor i cilj radnje izražen i cilj obligacije. S tim u vezi treba konačno istaći još i ovo: u navedenim primjerima

izvor i cilj obligacije ne označavaju istu, nego različite osobe.

Na osnovi tih formalnih karakteristika možemo točnije odrediti i semantiku datih konstrukcija. Analiza daje rezultate koji se ne preklapaju s onima iz (5), (6) i (7) jer imaju drugu specifiku. Kad pokušavamo parafrazirati rečenice iz (8), odmah pada u oči da one za razliku od dosadašnjih primjera ne realiziraju semantiku direktivnosti. Što to znači u detalju, možemo ilustrirati na trećem primjeru: aktant u ulozu izvora jest agens *Ambrevuš*, aktant koji reprezentira cilj obligacije, *niemu*, i cilj radnje, *vlesti*, što ima uza sebe objekt u obliku priloga *nuter*. Na osnovi te strukture mogli bismo zaključiti da je semantika kao ova: izvor *Ambrevuš* (ne) *dozvoljava* da on (ostvaren kao objekt u dativu) *uđe unutra* (cilj radnje). Apstraktnije izraženo, nismo više pred sobom semantiku direktivnosti, nego drugi tip interpretacije, koji je u lingvistici dobio naziv permisivnost, tj. značenje dopuštanja.

Da i tu ima varijanti, na primjer konstrukcija u kojima objekt u dativu nije ostvaren, vidi se iz sljedećeg primjera iz *Kajkavskog rječnika*:

- (9) *Hoću povedati pravedno, ali tak da ... nikaj mi zloga ne daste včiniti niti me ne kaštigate*

Alternativno uz infinitiv opstojе konstrukcije u obliku zavisnih rečenica s veznikom *da*, v. Broz-Ivekovićev i Matičin rječnik:

- (10) *ne da mu mati da ide u vojsku*
Ne dam ja, dešo, da mi deca budu poslednja u selu

Na ovom mjestu treba naglasiti da, što se tiče frekvencije upravo razmatrane upotrebnе varijante, ima, barem sudeći po rječnicima, ogromnih razlika. Kao dokaz naveli bismo da je, primjerice, barem u klasičnom obliku, uopće nema u Matičinu rječniku. S druge strane u suvremenom hrvatskom jeziku ima podosta primjera da se ipak radi o jezičnoj pojavi koja je donekle čak i plodna, usp. primjerice:

- (11) *dajemo i drugima živjeti*
obaveze na poslu ne daju mi spavati
ne daju mladima ići naprijed
Ova je država puna lopova. Ne daju poštenom čovjeku zaraditi

Pomna analiza primjera ukazuje na nešto što će se pokazati značajnim i što će se zato morati uzeti u obzir. Ispostavlja se da za konstrukcijski tip koji smo prikazali rečenicama kao (11), vrijede određene restrikcije, između kojih je negacija najuočljivija. Drugim riječima, dok su negirane rečenice skoro uvijek gramatičke, afirmativne to jesu samo s određenim ograničenjima, usp.

- (12) **uspjesi na poslu daju mi spavati*
?daju mladima ići naprijed
?ova je država vrlo socijalna. Daju poštenom čovjeku zaraditi

u odnosu na

- (13) *?uspjesi na poslu daju mi konačno i mirno spavati*
daju i mladima ići naprijed
ova je država vrlo socijalna. Daju čak i starijem čovjeku zaraditi

Konstrukcije kao (11) izazvale su lingvistički interes još i u sasvim drugom pogledu. Poznato je da glagoli kao *davati/dati* otvaraju mjesto za ukupno tri argumenta. U više skupina primjera skrenuli smo pažnju na subjekt i na direktni objekt čiji je reprezentant infinitivna dopuna. Kao bitno za (11) utvrdili smo da je zastupljen i posredni objekt, tj. dativ kao *drugima, mladima* odnosno *poštenom čovjeku*.

U novijim teoretskim radovima te se konstrukcije shvaćaju kao složene rečenice, točnije rečeno, kao poseban tip složenih konstrukcija čije je najglavnije obilježje da je zavisna rečenica infinitna. Kad na toj osnovi sada pokušavamo odrediti sintaktične odnose svih konstituenata, dolazimo do vrlo zanimljivih rezultata. Što se tiče subjekta i direktnog objekta, stvari su dosta jasne. Oni su *rectum* u odnosu na regent *davati/dati*. Složenija je situacija kad je u pitanju objekt u dativu. Intuitivno bismo rekli da je on objekt koji ovisi o *dati*. S druge pak se strane ne smije izgubiti iz vida da se forme kao *drugima, mladima* odnosno *poštenom čovjeku* semantički ponašaju kao subjekti u zavisnoj rečenici. Drugim riječima, ima dobrih argumenata za teoretski stav shodno kojem se forme u dativu smatraju subjektima u zavisnoj infinitnoj rečenici. Istraživanja na materijalu više jezika pokazala su sasvim slične rezultate. Suvremena lingvistika, vodeći računa o tom stanju stvari, polazi od toga da posredni objekt dobiva svoj padež od glagola u nezavisnoj rečenici, tj. od *davati/dati*, a svoju semantičku markiranost od infinitnog glagola u zavisnoj rečenici. Ta ambifunkcionalnost obrazlaže se time da ima određeni broj glagola koji, poništavajući rečeničku granicu, mogu dodjeljivati padež ne samo unutar te granice, nego i izvan nje.

Alternativno uz dosad razmatrane konstrukcije i tu su mogući komplementi kao:

(14) *ne daju da mladi idu naprijed*

ova je država puna lopova. Ne daju da poštenu čovjek zaradi

odnosno

ne daj da te drugi vrijeđaju i varaju \equiv *ne daj drugima da te vrijeđaju i varaju.*

Na kraju skrenut ćemo pažnju još kratko na analizu trećeg tipa konstrukcija

(15) *ipak, nekako se dala nagovoriti da mi skuha čaj*

činjenice se nisu dale negirati

drvo se ne da presaditi iz crnice u pijesak

Kao formalnu oznaku bilježimo da navedene rečenice iz (15) obligatno sadržavaju leksički element *se* koji je identičan s reflektivnom zamjenicom. Za razliku od ponekih gore razmatranih tipova, te su konstrukcije dosta bogato zastupljene i u rječnicima, v. *Matičin rječnik* odnosno *Kajkavski rječnik*:

(16) *Iz pogleda im se da pročitati kako blagodare nebu ...*

Ništa se nije dalo vidjeti

Ovi od velikoga straha ... nim seči i vezati dali su se

Gde god se dobra oštaria poveda, od tud cel misec odpelati se (mladenac) ne da

Čime se odlikuje ta upotrebna varijanta glagola *davati/dati* sa *se* i infinitivom? Razumije se da nas zanima pored formalne i semantička strana. Prema tome, pitamo se kakva su semantička obilježja koja se mogu smatrati determinirajućim za razmatrane rečenice. Pri mjeri su nedvojbeni dokazi za to da nemaju ni direktivnu ni per-

misivnu interpretaciju, nego ostvaruju nešto treće što bi se moglo nazvati pasivnim značenjem. Kao što se zna, slavenski jezici, pa tako i hrvatski, pasiv ne označavaju na jednoj razini, tj. na nivou morfologije. Dok jezici kao njemački ili engleski imaju specificiranu glagolsku paradigmu pasiva, hrvatski se između ostalog služi formansom *se*, *usp.*

(17) *Petar čita knjigu vs. knjiga se čita*

Te rečenice karakteriziraju, rekli smo, pasiv ili, da budemo sasvim korektni, jednu, tj. nemarkiranu varijantu glagolskog roda pasiv. Time smo ujedno rekli da forme *davati/dati se* ne ostvaruju nemarkiranu varijantu. Drukčije rečeno, rečenice koje sadržavaju *davati/dati*, imaju dodatnu markiranu, tj. modalnu komponentu. Time se i objašnjava da one zaista mogu imati parafraze s glagolom *moći*, kako ih rječnici često opisuju, *usp.*

(18) *vidjet ću što se da učiniti ≡ vidjet ću što se može učiniti*

U tom kontekstu upozorili bismo još i na to da u tim, isto tako kao u svim pasivnim rečenicama može, ali ne mora biti izražen vršitelj radnje (agens). Sintaktičko sredstvo koje to ostvaruje, predstavljaju prijedložne fraze s prijedlogom *od*, *usp.* sljedeći primjer:

(19) *ona se ne da izrabljivati ni od jednog učenjaka svjetskog glasa*

Kao zaključak može se reći ovako: U početku naše analize hrvatskog glagola *davati/dati* ukratko smo skrenuli pažnju na upotrebnu sferu za koju bi se moglo reći da je primarna. Na nekoliko smo primjera mogli vidjeti da su u toj domeni dominantne leksičko-semantičke karakteristike. Ispostavilo se, međutim, da pored njih postoji čitav niz drugih čija su najglavnija obilježja ne leksičko-semantičke, nego gramatičke naravi. Dok se za prvu sferu može konstatirati da je prilično dobro proučavana i opisana, to za onu drugu ne vrijedi u istoj mjeri. To je bio razlog da smo upravo nju postavili u centar naših razmatranja.

Na osnovi postojećih rječnika mogli smo pokazati primjere s *davati/dati* za koje smatramo da nisu pojedinačna i zato slučajna upotreba datog glagola, nego unutar sustava hrvatskog jezika oni su regularna pojava. Njihovo je glavno obilježje to da pokazuju reduciranje leksičke semantike sve do prijelaza u drugi značenjski tip. Pokazalo se da se i tu radi o raščlanjenom entitetu koji treba svrstavati u razne klase. Izdvojili smo nekoliko tih skupina na kojima smo pokušali pokazati kako one služe ne za označavanje leksičkih, nego za označavanje različitih drugih funkcija.

Osobito smo se zanimali za upotrebne varijante glagola *davati/dati* u vezi s infinitivom, tj. za konstrukcije s *davati/dati* + infinitiv za izražavanje permisivnosti i na kraju za refleksivne forme *davati/dati se* + infinitiv kao mogućnost označavanja posebne podvrste pasiva. Za sve tri varijante postoje određene semantičke i sintaktičke restrikcije.

Kako bismo onda na kraju odgovorili na pitanje koje smo postavili u naslovu ovog priloga? Pretpostavlja se da smo uspješni pokazati kako se ne može odgovoriti alternativno, tj. da je razmatrani glagol ili leksička ili gramatička jedinica, nego da ovisno o određenim uvjetima može biti i jedno i drugo. To se uklapa u inače poznatu činje-

nicu da leksički fond svakog jezika sadržava pored jedinica s leksičkom semantikom i jedinice koje imaju gramatičko ili operativno značenje. S tim u vezi podsjetili bismo primjerice na vrste riječi kao što su prijedlozi, veznici i čestice. Te su vrste isključivo ili skoro isključivo predstavnici leksema koji nemaju primarno leksičko-semantičko značenje, nego reprezentiraju drukčiji tip značenja. Drugim riječima, leksičke jedinice kao *davati/dati* kao cjelina striktno ne spadaju ni u jednu ni u drugu grupu, nego stvaraju nešto treće, tj. neku prijelaznu grupu. S obzirom na to da su riječi s takvom karakteristikom, premda u kvantitativno ograničenom broju, prisutne i u drugim jezicima, može se pretpostaviti da ih ima više i u hrvatskom jeziku. Bez obzira na to da su ti leksemi ionako interesantni lingvistički fenomeni, oni to jesu tim više što su idiosinkratični, tj. razlikuju se od jezika do jezika. Već zbog toga trebalo bi im posvetiti veću pažnju nego dosada. Uvjereni smo da će daljnja istraživanja dati daljnje zanimljive rezultate i za hrvatski jezik. Apstraktnije rečeno, proučavanja s tom orijentacijom pokazat će njihovu relevantnost za sustav svakog pojedinačnog jezika, a bit će od značaja i za discipline kao što je tipologija i, po svojoj prilici, za opću lingvistiku.

Literatura

- V. Anić (1991): *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb.
- H. Bußmann (1990): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart.
- Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch. Nimsško-gradišćansko-hrvatski rječnik* (1982). Eisenstadt – Zagreb.
- Deutsch-Russisches Wörterbuch* (1983/1984). Hg. von der Akademie der Wissenschaften der DDR. Bde. 1–3. Berlin.
- P. Eisenberg (1994): *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart.
- B. Finka (ured.) (1985): *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Knj. 1, sv. 2. Zagreb.
- G. Grewendorf, F. Hamm, W. Sternefeld (1989): *Sprachliches Wissen. Eine Einführung in moderne Theorien der grammatischen Beschreibung*. Frankfurt/M.
- G. Helbig–J. Buscha (1979): *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig.
- F. Iveković–I. Broz (1901): *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2 t. Zagreb.
- B. Kunzmann-Müller (1994): *Grammatikhandbuch des Kroatischen und Serbischen*. Frankfurt/M. (= Heidelberger Publikationen zur Slavistik. Linguistische Reihe, Bd. 7).
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1966). SANU. Knj. 4. Beograd.
- Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* (1967). Matica hrvatska. Knj. 1. Zagreb.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* (1967). Matica srpska. Knj. 1. Beograd.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991). Zv. 1. Ljubljana.
- A. Stechow–W. Sternefeld (1988): *Bausteine syntaktischen Wissens. Ein Lehrbuch der generativen Grammatik*. Opladen.
- P. Suchsland (1987): Zur Syntax und Semantik von lassen. In: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*. 40. Berlin. 652–667.
- ders.: (1987): Zum Acl und zu verwandten Konstruktionen im Deutschen. In: *Deutsch als Fremdsprache*. 24. Leipzig. 321–328.

DAS VERB *davati/dati* – DIE LEXIKON- ODER GRAMMATIKEINHEIT?

Zusammenfassung

Der Beitrag beschäftigt sich mit den Gebrauchsbedingungen des kroatischen Verbs *davati/dati*, wobei das Hauptaugenmerk den Gebrauchsdomänen gilt, für die die Reduzierung der spezifischen Verbsemantik bis zum Wandel des Bedeutungstyps kennzeichnend ist.

Umfassend geht der Beitrag auf Gebrauchsweisen mit einer infinitivischen Verbergänzung ein. Herausgestellt werden Konstruktionen mit einer direktiven, einer permissiven sowie einer passivischen Interpretation, wobei auch auf ihre grammatiktheoretische Relevanz eingegangen wird.

Hinsichtlich des Typs der Lexikoneinheit *davati/dati* wird konstatiert, daß sie sich in die Zahl der komplexen Einheiten einreihet, die entsprechend den Gebrauchsbedingungen sowohl lexikalisch als auch grammatisch sein können. Mit ihrer vielfach idiosynkratischen Determiniertheit repräsentieren sie interessante Untersuchungsobjekte nicht nur für die muttersprachliche Linguistik, sondern auch für Disziplinen wie Typologie u. ä.